Fra Det Kgl. Biblioteks tekstportal (tekster.kb.dk)

Forfatter: Brorson, Hans Adolph

Titel: Svane-Sang ; Lissabon ; Mindre digte ; Prosaskrifter ; Tillæg : Paul Diderichsen: Filologisk redegørelse. Arthur Arnholtz: Brorsons vers- og sangkunst. - 1956

Citation: Brorson, Hans Adolph: ”Svane-Sang ; Lissabon ; Mindre digte ; Prosaskrifter ; Tillæg : Paul Diderichsen: Filologisk redegørelse. Arthur Arnholtz: Brorsons vers- og sangkunst. - 1956”, i Brorson, Hans Adolph: *Svane-Sang ; Lissabon ; Mindre digte ; Prosaskrifter ; Tillæg : Paul Diderichsen: Filologisk redegørelse. Arthur Arnholtz: Brorsons vers- og sangkunst. - 1956*, 1951-56, s. 472. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-brorson03grval-shoot-idm140139954960208.pdf (tilgået 17. april 2024)

Anvendt udgave: Svane-Sang ; Lissabon ; Mindre digte ; Prosaskrifter ; Tillæg : Paul Diderichsen: Filologisk redegørelse. Arthur Arnholtz: Brorsons vers- og sangkunst. - 1956

Konklusion.

Man tør gå ud fra, at de rent ortografiske ændringer i alle udgaver alene skyldes sætteren. Ellers ville dog næppe former som *ey/ej, møye/møje, haardt/hart, ville/villie, tvivl/tviil* ofl. veksle fra udgave
473

til udgave. Desuden afviger de fleste ændringer fra den retskrivning, Brorson selv anvender endnu ca. 1760. Dette gælder rimeligvis også de morfologiske ændringer; i al fald har Brorson inkongruens i verbernes numerus, og genitiv på *-sens* i *P*. Derimod er det overvejende sandsynligt, at der i hver af udgaverne *J1-J3* (måske også *J4)* er foretaget enkelte mindre indgreb i teksten af forfatteren, selv om det er umuligt at afgøre, hvor ændringerne skyldes sætteren eller eventuelt en kyndig korrektør (Nic. Brorson?). Der har dog næppe i noget tilfælde været tale om en egentlig revision eller korrektur fra forfatterens side, men man må tænke sig, at han i sit eksemplar lejlighedsvis har indført rettelser, der da er kommet en følgende udgave til gode.

De indgreb, der mest føleligt har ændret tekstens stilistiske præg, er flg.: den hårdhændede udryddelse af de bibelske genitivformer på *-sens* i J1 (§ 16), af salmesprogets participier af typen *fød, bered > født, beredt* i J4 (§ 19.2) og af 2. person på *-(s)t;* endelig de ortografiske ændringer, der forringer rimene, navnlig i J4, se §§ 4, 5, 6, 9, 10, 19, 22.

For at give et indtryk af ændringernes omfang i de forskellige udgaver har jeg talt samtlige afvigelser fra den nærmest foregående udgave i nr. 1-66 (124 sider i J4). Tallene er omtrent flg.: J1: 220; J2: 40; J3: 40; J4: 80; J5: 15; J6: 60; J7: 10. Det høje antal i J1 skyldes først og fremmest overgangen til små begyndelsesbogstaver.

III. Svanesang og prædiken.

Når man vil danne sig en forestilling om, hvorvidt trykket af »Svanesang« og den dertil knyttede prædiken afviger fra Brorsons originalms., har man et kontrolmiddel i det egenhændige manuskript til prædikenen og to digte, som findes i Ålborg Katedralskoles bibliotek og er aftrykt ovf. s. 129-741). Skønt dette manuskript på titelbladet har ordene »til trykken overgivet«, kan det dog - som omtalt i udgiverens indledning III 24 f., jf. 255 - ikke have været brugt som forlæg for trykket, men en renskrift må ligge mellem dette og vort hs. De ændringer, der er foretaget, kan altså have mindst 3-4 ophavsmænd: forfatteren selv, udgiveren og sætteren (korrektøren). De mere betydelige indgreb er dog af en sådan art, at de efter al rimelighed må tilskrives forfatteren. M. h. t. afvigelser i ortografi og bøjningsformer olgn. er der den yderligere vanskelighed, at både manuskript og tryk har mange inkonsekvenser og dobbeltformer. Således har trykket som regel formen *Engle* svarende til *Engler* i ms., men 173 er forholdet det omvendte; man kan derfor ikke udelukke den mulighed, at forf. i sin renskrift har brugt formen *Engle* hyppigere end i vort ms., og at ændringerne altså til dels skyldes ham selv. På lignende måde har ms. *ej* v. s. a. *ey, han: hand, saasant:saa sandt* osv. *Lykke:icke* osv., *siuncke:syncker* osv.

Også for Svanesangs-digtenes vedkommende må vi regne med
* 474

muligheden af en renskrift (ved udgiveren) mellem originalms. og tryk, men her har rim og rytme sat snævre grænser for normaliseringen, og bortset fra nogle få rent ortografiske træk *(ey > ej*, *ck > k(k),* konsekvent brug af stort bogstav) synes der ikke at være grund til at mistænke afskriver eller sætter for vilkårlige indgreb i teksten.

1) Medens ms. ofte har lille begyndelsesbogstav i substantiver og af og til stort bogstav i andre ord *(Jubiler er* 136 *I sær* 169 *Vunden* 133 *Din 138 Majestetiske* 139), har trykket gennemført stort bogstav i substantiver (og substantiviske ord). Kun pron. *Eder* skrives i ms. alm. således, i trykket *eder* 132 ofl. (jf. *Dig > dig* 132, men *dig > Dig* 162). I enkelte tilfælde skriver Brorson første led i en sammensætning med lille, sidste led med stort: *hoved-Maanet, hovet-Sag* 132 149 155 ofl. (men: *Bygnings Mændene, Hoved-hiørne-steen* 132). Efter punktum har ms. ofte lille bogstav, medens trykket altid har stort.

2) Brugen af Interpunktion og Bindestreg er ligeledes normaliseret i trykket; manskriptet har i princippet den samme brug af komma foran og efter bisætninger (også relativsætning uden som) samt adverbielle

indskud, men er mindre konsekvent; navnlig findes ofte komma for punktum (eller omvendt), og brugen af bindestreg er yderst vilkårlig: *Riber-Domkircke* 129 *var den lyse-Side* 137 *for meente* 157 *formeget* 136 *lin klæder* 146 *saasant:saa sandt* ms. til 295.2.3. - Jf. ovf. om *A-I.*

3) Dobbeltskrivning af lang vokal er - i overensstemmelse med tendensen i tiden - reduceret betydeligt i ms., når man sammenholder dette med tryk og afskrifter fra Tønder-tiden; i trykket forsvinder manuskriptets få tilfælde med fordobling af andre vokaler end *e* og *i* i lukket stavelse, fx. *Lyys* 134 148 ofl. *Bruud* 160 *leedte* 164 (men *hine* > *hiine* 136; *ene* > *eene* 295.1.7).

Brugen af stumt *e* er vist kun ændret i adj.: *faae* > *faa* 144 152 ofl. (modsat verbet *at faae).* I digtene finder man påfaldende hyppigt skrivemåder som *Soel, Stoel. - Persohn* ændres til *Person* 138 140 148. I digtene finder vi derimod *h* i *Gevæhr* 323.1.11 *Vahre* olgn.

4) *aa* er en enkelt gang rettet til *o (forlaarne* 151; *forloret kaaret* nr. 307.11 f. kan derfor bero på rettelse; sml. *Taare uden fore* 307. 33 f.); skrivemåden *hart,* der i *J1* ændredes til *haardt* (s. 458), er bevaret, både i prædiken og digte. Overmåde hyppigt ændrer trykket (kort) *e* > *æ,* navnlig i ord, hvor *æ* i roden alternerer med *a* eller *aa: Trengsel, Fengsel, lengsel, betencker, befestet, forfengelig, forkrenckelig, nevner, Majestetiske; beskiemmer* > *beskæmmer* 153; men også i andre ord, især foran og efter r: *Retferdighed, forferdelig, verdige, trette* (173). Den omvendte ændring findes i enkelte ord: *ræt* > *ret* 130.19 *lægges* > *legges* 133 135, *æmbede, Sælskab, stæd;* specielt ved lang vokal efter *i: kiært* (og *kiert)* 136 ff. > *kiert, Siæl (Siel)* > *Siel* 138 ff., *forgiæves* > *forgieves* 150. I *evig* har ms. normalt *e,* men bevarer et par steder den gl. form *ævig;* trykket retter til *ævig* 295.2.9, jf. 295.4.9.

I digtene synes forfatterens retskrivning at være bevaret i noget højere grad, selv om *æ*-formerne også her er hyppigere: *Tænk* 284.2 *Fæst* 284.3 *hæfter* 284.3 osv.

6) Trykket bevarer *iu* i *siung* 130.20 160 (jf. nr. 299.1.1 og 300.1.4 osv.), *siuncke* 155 (men både ms. og tryk har *syncker* 295.1.2).
475

7) I superlativ rettes *-iste* til *-este* 134 141 ofl., jf. nr. 287.3.8; men *menniske* bevares. I bestemt form ændres *himlen* til *Himmelen* 170 ofl.

8) *ck* for *k* i ind- og udlyd ændres både i prædiken og digte konsekvent til *k(k).* Den sjældne skrivemåde *ch* rettes i *Patriarcher* > *-k-* 145.

10.1) Trykket retter konsekvent *ey, øy* > *ej, øj;* også ms. har en del steder *ej* for *ey,* men det er ofte vanskeligt at afgøre, hvad der står. Ved anvendelsen af større skrift har trykket *ei: Speil Feil* 290.8.6, 8. - *ieg* rettes til *jeg.*

10.2) Nogle få tilfælde med *f* for *v* normaliseres i *P: nafne* 142 147. I digtene er *f* hyppigere end i ms.: *Lifs* 286.1.3 288.3.3 ofl. *Løfsal* 352.2.12 *Stefne* 290.1.7 *lifsaligste* 288.1.8, jf. *Straf gav* 317.1; spec. i ordet *Lof* (= pris), *Lofsang* 302.4.8 345.2.6 (6 exx. noteret mod *lov* 293.3.11, jf. *Lov* både i ms og tryk s. 130.10). Derimod rettes den karakteristiske Brorson-form *livligste* > *lifligste* 140, jf. 287.1.4 314.1.2.

12) Trykket fjerner stumt *d* i *gandske, ald, hand, kand, mand* (pron.) samt i de usædvanlige former *forvendte* 173 *indtet* 142 *hendted* 295.2.5; det indsætter etymologisk *d* i *mit i* 141 (s. 166 har også ms. *midt;* derimod har digtene normalt *mit,* fx. 284.2.4 302.3.7); i 285.2 har ms. først *saasant* (= tryk), i gentagelsen *saa sandt;* trykket bevarer skrivemåder som *got, hart* 157 ofl.

13) *hovet, maanet* rettes til *Hoved, Maaned* 132 155 ofl. (men *fremmet* 349.1.4).

14) Ændringer af genusformer er sjældne: *vort* (> *vor*).. *menniske* 142 *i vor* (> *vort) stæd* 163. - *ingen Raad* > *intet Raad* 295.1.9.

15.1) *Engler, Dievler, Discipler* erstattes ofte af former med *-e* (men *Engle* > *Engler* 173 *Disciple* > *-er* 154; *Engle* 288.2.4 ofl.; *Apostlerne* 130). *Taare* > *Taarer* 159 (jf. ovf. s. 453). Den latinske form *3 Mariæ* afløses af *Marier* 140; jf. genitiv *Magdalenæ* > *Magdalene* 130.

15.2) Verbers (og participiers) flertalsform gennemføres i trykket mere konsekvent end i ms.; dog ikke i modalverberne (155 169 ofl.) og ikke altid ved *har* (142). Jf. dog *døe vi* > *døer vi* 159 samt (i begge kilder): *vil vi være vis i* 155. Den hyperkorrekte form *nogle* indføres i: *Vil vi dog hellere miste alting end nogen (> nogle) af vore Lemmer* 154. - *ingen Raad* > *intet Raad* 295.1.9.

16) De gamle genitiver på *-sens* er ikke så hyppige som i TrK; nogle bibelske udtryk med *livsens* bevares i trykket (se s. 453), derimod rettes *Dødsens* 160 *Korsens* 153 (andre steder har ms. *korsets* se s. 453). I digtene finder vi *Lifsens*... *Træe* 289.1.2, men ellers *Livets* 291.1.3 316.2.7 *Gravens* 346.3.10 *Dødens (Fyrste)* 297.2.6 ofl. *Syndens* 290.5.4 *Kiødets* 333.2.4. Det kan ikke afgøres, om disse former stammer fra

digteren. - *Daabs > Daabes* 142.

17) 2. persons-former på *-(s)t* er ikke bemærket i prædikenen; kun få exx. i digtene, navnlig *est du* 290.7.4 (men *du vil, maae* smst.), *blevst* 318.2.1.

19) Ændring af tempusformer er påfaldende sjælden; jeg har noteret normalisering af de særlige Brorson-former *veedste > vidste*
476

157 ofl. *giorte > giorde* 132; *knuset > knust* 168 (men *har knuset* 295.4.3). I digtene finder man (i modsætning til *-dt* i *J4)* part. som *blev fød Kiød* 288.1.6 *bereed* 292.1.7 *forraad* 318.1.12. - *Guds Udvalde sammenkalde* (inf.) 346.2.8 (jf. s. 454). Desuden præs. *faer farer* 169 (men *bær* bevaret 148). - *bortgangen* er ændret til *bortgaaen* 139, men denne form findes også i ms. 154.

21) *Befalinger > Befalninger* 155.

22) *tviil(e)* rettes til *tvivl(e)* 156 160 ofl. *ligger > legger* 168 171. - *siger hand om sine* (*> hans) svage Disciple* 154 (men fx. 167 bevares: *hand giver hende saa got et Budskab til hans Disciple)*. - *mere > meer* 154 161 172; jf. *fleer*' 130.11. - *tilforne, hvorfore > tilforn, hvorfor* 159 146. - *fornøden > fornødent* 154. - *fornemste > fornemmeste* 142 ofl. *og > ogsaa* 138 146 153 mfl. - *evindeligen, visselig en > evindelig, visselig* 166,173 (bibelcit.); den omvendte rettelse 145 *(klarlig > klarligen).* - Om udskiftning af forældede gloser se s. 255, jf.: *sige… god Nat > sige… Farvel* 171. Det ejendommelige udtryk *tencke derhen, herfra* (jf. nr. 262.1.2) afløses af omskrivninger 159 171 ofl.

23) Af syntaktiske ændringer bemærkes navnlig flg.: (1) *den* som foransat artikel uden adjektiv erstattes af andre udtryk: *det er den (> en) fest frem for alle Fester* 132 *den Goel > deres G.* 133 *i den livsens Bog > i L. B.* 144 *den din Taare-Strøm > den Strøm af Taarer* 156, men bevaret: *Maria den Cleophas Hustrue* 141 (bibelcit.).

Ms. har *den* hen visen de til *ingen: ingen… skal tvile… naar den (> de)…* 160.

(2) Hvor en (guddommelig) person er betegnet med pron., indsættes ofte den fulde betegnelse (som mere ærbødig): *hans > Guds* 134 136 137 138 140 *ham > Vor Frelsere* 150 *hand > Herren* 169 *hendes > Mariæ Magdalenæ* 141 150 157; omvendt: *Jesum > ham* 168 170.

(3) Manuskriptets levende, men noget springende brug af historisk præsens er gennemgående rettet til præteritum, se fx. *Persohnen, for hvem hand først aabenbarer* (*> -ede) sig* 1383 13510 1409 1486 ff. 15610 15710 1586 (kun en enkelt form rettet) 15818 16513 *(er)* 16611 (*har*) 16914 *(skal)*; jf. *nu > da* 1554.

(4) En løsere (parataktisk, ufuldstændig eller uregelmæssig) sætningsforbindelse er ikke sjældent ændret til en fastere periode: *Derimod har > da derimod ingen har* 142 *thi det samme har > som har* 147, jf. 1349 1586 169 (nederst) 170-71. Således ofte hvor ms. ved de mange inddelinger har en forkortet eller ufuldstændig sætning: 3) *hvor yndigt er det ikke* > 3) *hvor yndigt det er…* 148. Et led er indført foran (3) og (4) s. 156 for at motivere inversionen; se også 162 (III,1 (a)) 1631. Derimod er konstruktionen i et nyt afsnit brudt i trykket: 1561.

(5) Udvidet brug af det bøjede relativpron. *hvilken,* fx. *for hvem > for hvilken* 138 140 som *icke > hvilken ej* 147 *I den* (*> hvilken) henseende hun og videre skal forkynde dem* 169; men *hvilcken* erstattes af andre former, fx. 141 (*> og*).
477

(6) I 18. århundredes sprog finder man en brydning mellem en ældre skriftsprogstendens til at stille adverbielle led foran bisætningsverber og infinitiver, og en yngre, af talesproget påvirket, tendens til efterstilling. Vor tekst viser ændringer i begge retninger: (a) Foranstilling: *for hvem han aabenbarede sig først > først aab. sig* 1383. *Men vi nøyes dennesinde, for tiden at spare, med.. > Men, for T. at sp., nøjes vi…* 14512 14610 1478 *det var… det sidste ord, som hun fick at høre… tenckte hun > at hun skulde sidste gang, efter hendes Tanker, høre ham paa Korset* 162. - Andre bestemmelser foranstillet: *det var bekiendt nock for hele Verden > det var al Verden bekiendt* 164. - Foranstilling af let bestemmelse: *Mand siger den gandske Dag til mig > til mig d. g. D.* 166 *er kommen saa mild og blid igen > igen s. m. o. b* 174. - (b) Efterstilling: *aabenbar os og jo mere og mere Din uovervindelige Kierlighed til os > aa. os ogsaa din u. K., jo m. og m.* 138 15013 1584 15917 *(først); saa let tenckt herfra > tenkt saa let paa deres rette Hiem* 171. - Efterstilling af tung bestemmelse: *af Guds ord og daglig forfarenhed kiendeligt > kiendeligt baade af* osv. - Brorson bruger påfaldende hyppigt (efter tysk mønster) en indrømmende hovedsætning af typen *Var hun dog bekiendt nock af andet* 160; disse gengives som regel uændrede af trykket, men det anførte sted er sætningen omtydet til et spørgsmål ved indsættelsen af *ikke: Var hun dog ikke bekiendt nok…*?

(7) Et par steder fjernes meget tunge bestemmelser til et substantiv: *bestraales af den, fra sin gravs Mørcke saa deylig fremskinnende Retferdighedens Sool* 134. Tilsv. s. 1709.

Ms. har på enkelte steder rim, der udelades i trykket (vel fordi man hævdede, at rim var upassende i god prosa): *kierlige og herlige* 138 *paa det mægtigste og prægtigste* 144; således også *Vaagen og Kaagen* (dvs. *gloen), løben og kiøben* i det overstregede stykke s. 174; jf. *reent og rundt > kierlig og rundelig* 173. Dog bevares den stående folkelige forbindelse *hige og fige herfra* 172 (jf. ODS u. *fige* 2).

Skønt rettelserne gør et lidet konsekvent indtryk, tenderer de i det store og hele mod en klarere opbygning og en mere logisk-korrekt form; til gengæld går undertiden den ejendommelighed tabt, som for nutidslæseren er det mest karakteristiske og indtagende ved Brorsons sprog; evnen til at fastholde talesprogets jævne udtryk og bevægende tonegang; der udelades livfulde småord som *ganske* eller *nu* (134); man savner en ugrammatisk, men levende tempusomskrivning som *at... de mægtigste i Verden sielden har vildet haft deres Børn ved Daaben anderledes opnevnede* (142). Ofte udskiftes dagligdags udtryk med mere stive, fx. *da skulde det vel staaet hart, inden de havde beqvemmet sig til, at lade sig frelse derfra* (151). *Den lampe kan snart gaae ud* (> *slukkes)* (154) *at jeg ikke kan komme til (> nyde den Trøst) at salve ham* (156). *Det er derfor, at > saa er det Aarsag, hvorfor* (171). - Udeladt er vendinger som: *Var det saa glædeligt for Maria Magdalena... at see ham her, hvad, naar I skal see ham der?* (167). *Saa giør Eder nu ret til Gode, I Troende* (173). *Thi den stund vor kiære frelsere levede, vilde hun icke fra ham. Der var hun sicker nock* (161).

Ej heller føler man det som en vinding, at trykket strammer en
478

passage, hvor taleren ved varieret gentagelse af jævne ord har fundet et levende sprogmelodisk udtryk for sin bevægelse: *ja! o hvor deyligt vil det da komme igien* (143). *O den din Taarestrøm* (156). - *Hvem leder du efter? hvad giør du her i haven? hvad søger du i Graven?* (164; citat fra arien nr. 295.3.2-3). Flere tilsvarende stramninger s. 164 f. Et enkelt sted griber trykket tilbage til en stivere konstruktion, som var rettet i ms.: *saadan deylig* (i ms. rettet til: *saa deylig en) Guds Tempel* 1605.